

Лекція № 9

Тема 2.2: «Управління природно-заповідним фондом та економічне забезпечення його функціонування»

Мета: ознайомити з основами управління природно-заповідним фондом України, механізмами його економічного забезпечення; розглянути фінансові інструменти, які сприяють ефективному функціонуванню заповідних територій, проаналізувати систему державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Основні поняття: управління природно-заповідним фондом; державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду, економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду.

План і організаційна структура лекції:

Вступ.

1. Органи управління природно-заповідним фондом.
2. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
3. Економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду.

Висновки.

Вступ

Управління природно-заповідним фондом здійснюється на основі правових норм, стратегічного планування та фінансового забезпечення.

Збереження природоохоронних територій потребує комплексного підходу, що включає не лише ефективне державне управління, а й залучення фінансування. Основні джерела фінансування включають державний і місцеві бюджети, гранти, екологічні фонди, власні кошти.

У цій лекції розглядаються особливості організаційної структури управління природно-заповідним фондом, економічні механізми, що забезпечують його функціонування.

1. Органи управління природно-заповідним фондом

Уповноваженими органами державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

Для забезпечення державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду можуть утворюватися спеціальні підрозділи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує

державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Зараз в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України таким підрозділом є *департамент природно-заповідного фонду та біорізноманіття*, який складається з окремих відділів.

Управління природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами, дендрологічними та зоологічними парками загальнодержавного значення, а також регіональними ландшафтними парками здійснюється їх спеціальними адміністраціями. Спеціальні адміністрації очолюють керівники, які мають екологічну, біологічну або географічну освіту та які призначаються за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Спеціальні адміністрації можуть створюватися також для управління ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками місцевого значення та парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва за рішенням органів, у віданні яких вони перебувають.

До складу спеціальної адміністрації з управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, екологічної освіти, господарського та іншого обслуговування.

Спеціальні адміністрації здійснюють управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду відповідно до положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду і проектів організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється підприємствами, установами та організаціями, у віданні яких перебувають ці території та об'єкти.

2. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду є системою необхідних і достовірних відомостей про природні, наукові, правові та інші характеристики територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду ведеться з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, заінтересованих підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил та в інших цілях, передбачених законодавством України.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду містить відомості про правовий статус, належність, режим, географічне

положення, кількісні і якісні характеристики цих територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, освітню, виховну, рекреаційну й іншу цінність.

Ведеться державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища за рахунок державного бюджету.

Первинний облік кадастрових відомостей щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється адміністраціями природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення, а також підприємствами, установами та організаціями, у віданні яких перебувають інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, за їх рахунок.

Формами кадастрової документації є картки первинного обліку і державні кадастри територій та об'єктів природно-заповідного фонду міст, районів, областей, Автономної Республіки Крим та України.

Зміст кадастрової документації, порядок її складання та строки подання документів первинного обліку визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду є окремим структурним компонентом функціонального модуля е-ПЗФ єдиної екологічної онлайн платформи «ЕкоСистема».

3. Економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду

Економічні засоби забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду. Ефективна організація і функціонування природно-заповідного фонду забезпечуються на основі використання таких економічних засобів:

- економічного обґрунтування організації та розвитку природно-заповідного фонду;
- економічної оцінки територій та об'єктів природно-заповідного фонду, ведення їх кадастру;
- диференційованого визначення джерел і нормативів фінансування організації та функціонування природно-заповідного фонду;
- надання відповідним підприємствам, установам та організаціям, що забезпечують функціонування природно-заповідного фонду, податкових та інших пільг;
- компенсації у встановленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

Фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Фінансування заходів щодо природних

заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюється за рахунок державного бюджету України. Для цієї мети можуть також залучатися кошти бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян.

Фінансування заходів щодо регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків місцевого значення здійснюється за рахунок бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів. Для цієї мети можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян.

Витрати, пов'язані із забезпеченням режиму охорони заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, здійснюються за рахунок підприємств, установ, організацій, інших землевласників та землекористувачів, на території яких вони знаходяться.

У разі необхідності проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду зазначених категорій, можуть виділятися кошти:

- державного бюджету – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- місцевих бюджетів – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Викуп земельних ділянок, що перебувають у приватній та комунальній власності, для суспільних потреб під території та об'єкти природно-заповідного фонду здійснюється в порядку, визначеному законом, за рахунок:

- державного бюджету України – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- місцевих бюджетів – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Власні кошти об'єктів природно-заповідного фонду. Кошти (в тому числі в іноземній валюті), одержані природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками, а також підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають території та об'єкти природно-заповідного фонду інших категорій, від наукової, природоохоронної, туристсько-екскурсійної, рекламно-видавничої та іншої діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх власними коштами. Ці кошти не підлягають вилученню і використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

За відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, можуть

встановлювати плату та визначати категорії осіб, які звільняються від неї. Установи природно-заповідного фонду загальнодержавного значення встановлюють розмір такої плати за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, а на території Автономної Республіки Крим – також з Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, установи природно-заповідного фонду, створені у зоні відчуження, зоні безумовного (обов'язкового) відселення, – за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення, установи природно-заповідного фонду місцевого значення – за рішенням органів, у віданні яких вони перебувають.

Екологічні фонди об'єктів природно-заповідного фонду. Для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків.

До цих фондів надходять:

- частина штрафів та грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про природно-заповідний фонд, у розмірі 70 відсотків загальної суми штрафів та грошових стягнень;
- кошти, одержані від реалізації конфіскованого або вилученого відповідно до законодавства майна, яке було знаряддям або предметом екологічного правопорушення на їх території;
- частина платежів підприємств, установ та організацій за забруднення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що визначається на підставі еколого-економічної оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище;
- цільові та інші добровільні внески підприємств, установ, організацій, у тому числі міжнародних і зарубіжних, та громадян.

Кошти вказаних екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт. Їх розподіл здійснюється радою фонду, до складу якої включаються представники адміністрації відповідних природних заповідників, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, а також державних органів з охорони навколишнього природного середовища, громадських екологічних об'єднань, провідні науковці та фахівці. До складу таких рад біосферних заповідників можуть включатися представники відповідних міжнародних організацій, відомі зарубіжні вчені та спеціалісти.

Висновки

Ефективне управління природно-заповідним фондом України потребує комплексного підходу, який поєднує законодавче регулювання й фінансову підтримку.

Сучасні виклики, такі як недостатнє фінансування, вимагають пошуку нових економічних інструментів.

Раціональне управління та фінансове забезпечення природно-заповідного фонду є основою для ефективної охорони природи, що сприяє збереженню унікальних природних комплексів та екосистем України для майбутніх поколінь.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду ведеться з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього.

Питання для самоконтролю

1. Який державний орган уповноважений здійснювати управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду?

2. Як здійснюється безпосереднє управління природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами, дендрологічними та зоологічними парками загальнодержавного значення?

3. Яка мета створення та ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду?

4. Назвіть економічні засоби, які забезпечують організацію і функціонування природно-заповідного фонду.

5. За рахунок яких коштів відбувається фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду?

6. Поясніть, які кошти є власними коштами об'єктів природно-заповідного фонду.

7. З яких коштів формуються екологічні фонди об'єктів природно-заповідного фонду?

Використана література

1. Про природно-заповідний фонд України : *Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n48>

2. Департамент природно-заповідного фонду та біорізноманіття. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : веб сайт*. URL: <https://mepr.gov.ua/pro-nas/struktura/departament-pryroдно-zapovidnogo-fondu-ta-bioriznomanittya/>

3. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду. *ЕкоСистема* : онлайн-платформа. URL: <https://eco.gov.ua/>

4. Положення про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків : *Наказ МОНПС від 26.02.1993 № 16*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0009-93#Text>